

USA

OBSAH

J. Horecký: Slovenská vojenská terminológia	289
Zo šachovej terminológie	293
Zo železničnej terminológie	296
Z terminológie plemenitby zvierat	302
K Marcinka: Nemecko-slovenská terminológia plameňovej fotometrie	312

POZNÁMKY A DISKUSIE

J. Zubrický: Prípomienka k fotografickej terminológii	315
---	-----

ZPRÁVY

J. Horecký: V. Richter—L. Ruman, Základy poľovníctva	316
J. Horecký: Mezinárodný elektrotechnický slovar'	319
G. Tanušková: Zloženíny typu malomesto	320

SLOVENSKÉ ODBORNE NÁZVOSLOVIE

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ROČNÍK VII — 1959 — ČÍSLO 10

Vydáva

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký

Tajomníčka redakcie Gertrúda Tanušková

Redakčná rada: dr. Ferdinand Buffa, dr. Ján Horecký,

Viera Slivková, Gertrúda Tanušková

Redaktorka časopisu Terézia Zachardová

Technický redaktor: Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vychádza mesačne raz

Ročné predplatné Kčs 24,—, Jednotlivé číslo Kčs 2,—

Rozširuje a doručuje Poštová novinová služba v Bratislave

Objednávky prijíma každý poštový úrad aj doručovateľ

Rukopis zadaný v auguste, vytičený v septembri 1959

Vytlačil Polygrafické závody, národný podnik, závod 2, Bratislava

Povolené výmerom PFO č. 12067/54-IV/2. A-732429

SLOVENSKÁ VOJENSKÁ TERMINOLÓGIA

Ján Horecký

Slovenská vojenská terminológia a jej doterajší vývin sú názorným príkladom na tesné zopätie odborného jazyka so spoločenskou situáciou jeho nositeľa.

Slovenský národ žil v takých podmienkach, že temer nikdy nemal vlastnú armádu. Teda nebolo dôvodu ani pre vznik, resp. utvorenie slovenskej vojenskej terminológie. A keď nebolo armády, nemohla sa táto terminológia, i keby ju bol niekto utvoril, ďalej vyvíjať v zhode s potrebami praxe.

Z revolučných rokov 1848—49 poznáme zaujímavý návrh Janka Francisciho. Uverejnil ho r. 1948 B. Polla v Historickom zborníku Matice slovenskej IV, 446—453 a jeho jazykový rozbor podal F. Oktavec v Slovenskej reči (*Vojenská slovenčina okolo povstania z r. 1848—49*, Slovenská reč XIV, 1948—49, 65—73). Vo Francisciho návrhu ide vlastne iba o niekoľko názvov útvarov a hodností. Napr. *pluk*, *broj* (batalión), *stotina*; *plukovník*, *brojovník* (major), *poručík*, *stražovník* (Wachtmeister), *kaprál* al. *desatník*. Ďalej navrhol J. Francisci aj základné povely, napr. *na plece zbraň*, *k nohe zbraň*, *pravo hľaď*, *našitok vsyp*, *ramár dnu* a pod.

České vojenské názvoslovie sa vyvíjalo v podmienkach oveľa priaznivejších. Hneď po vzniku Československej republiky sa utvorila pri Ministerstve národnej obrany komisia odborníkov a jazykovedcov, ktorá na pravidelných týždenných poradách sústavne spracúvala — podľa nemeckých a francúzskych vzorov a predlôh — názvy jednotlivých predpisov. Prácu tejto komisie, v ktorej jazykovým poradcom bol prof. E. Smetánka, zhodnotil Fr. Oberpfalzer (Naše reč III, 1919, 169—181), ale najmä Vl. Šmilauer (Naše reč XX, 1936, 25 n., 77 n.), ktorý podrobne rozobral názvoslovie ručných strelných zbraní a guľometov. Vl. Šmilauer v úvode svojej štúdie správne hodnotí českú vojenskú terminológiu ako jednu z najlepších. Zásľuhu o to mal nielen prof. Smetánka, ale — podľa Vl. Šmilauera — predovšetkým vyspelý kultúrny duch na Ministerstve národnej obrany a vojenská disciplína.

O českej vojenskej terminológii treba v súvislosti so slovenskou vojenskou terminológiou hovoriť predovšetkým preto, že bola podrobne prepracovaná, vyvíjala sa v praktickom používaní (v ktorom zanikli také názvy ako *harcovník, spolník, hlásnik, srazištie*, utvorené r. 1919) a bola dlhý čas, po celú buržoáznú ČSR jediným dorozumievacím prostriedkom aj slovenských vojakov.

Pre všetky tieto okolnosti bolo prirodzené, že pri prvom sústavnom spracovaní slovenskej vojenskej terminológie r. 1942 sa vychádzalo práve z češtiny. Práca niekoľkých odborníkov, medzi ktorými značnú účasť mali v tých časoch jazykovedci, uložená v troch zošitoch *Vojenského názvoslovía* (Pom Ia, Ib, Ic, Bratislava 1941–42), čaká ešte na dôkladné zhodnotenie už aj preto, že ju nemožno obchádzať ani pri dnešnom utváraní slovenskej vojenskej terminológie. Tu možno uviesť iba niekoľko pozorovaní.

Predovšetkým treba zdôrazniť, že v mnohých prípadoch je toto názvoslovie v zajatí vtedajších puristických poučiek a predsudkov. Platí to o takých názvoch ako *škripec, škripco-stroj* proti čes. *kladka, kladkostroj, námernica* proti *námerná, odvesnica* proti *odvesna, sochor* proti *páka, výstrelnica* proti *výstrelná, vrúbok* proti *ryska, šikmohoká debna* proti *zkosená bedna, boj chlapa* proti *chlapovi* proti *boj muže* proti mužovi, *pohyblivý záves* proti *pojizdný záves* a pod. Ďalší vývin slovenskej odbornej terminológie ukázal, že väčšina z takýchto odsudzovaných slov zaujala pevné miesto v slovenskej slovnnej zásobe a že bez *kladky, páky, rysky* si dnešnú odbornú slovenčinu nemožno predstaviť.

Treba, pravda, zdôrazniť, že v mnohých prípadoch sa vo Vojenskom názvosloví ponecháva pôvodom české slovo. Ide o názvy ako *maznica, obrtlík, ložište, mýtina, trúbka, smirek, pokost, stativo, vjazd, nájazd, nôž na hate, obďiaľnik*. Miesto niektorých sú v dnešnej slovenčine už iné názvy, napr. *čistina* (mýtina), *rúrka* (trúbka), *šmirgel* (smirek), *firmis* (pokost), ale to je zase výsledok temer dvadsaťročného vývoja slovenčiny, ktorý práve v odbornej terminológii bol pomerne prudký.

Prirodzene, že vo Vojenskom názvosloví sa zachycujú také lexikálne rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, ktoré treba ešte aj dnes rešpektovať v každej terminológii. Sú to rozdiely ako *hledi* – *cieľnik, prúhlediťko* – *priezorník, péče* – *starostlivosť, píce* – *krmivo, poptávka* – *dopyť, razitko* – *pečiatka, stráj* – *odenie, šroub* – *skrutka, hrbítko* – *česák,*

puma – *bomba, hřebovnice* – *klincovnica, nálevka* – *lievik, stěžejka* – *záves* a pod.

Niektoré slovenské názvy vo Vojenskom názvosloví boli utvorené chybné. Sotva možno povedať, že sú správne preklady *koudel* – *pazderie, pružina* – *vzpružina, potítko* – *potíldo, rozbuška* – *rozbušník, roznetka* – *roznetič, šroubovák* – *skrutník, náliček* – *výstupok, drátěnka* – *klince, drn* – *bridlo*. Dnes tu máme názvy *kúdel, pružina, potná vložka, rozbuška, roznetka, skrutkovač, náliatok, drátovec, mašina*. Za zbytočné treba pokladať preklady ako *privrácený* – *priklonený, soutěžka* – *tesnina, vybrání* – *výdlab, doseďaci plocha* – *dosadná plocha, borivé práce* – *burácie práce, průryv* – *prielom, soubod* – *zobudnutie, zákluž* – *zášmyk*. V slovenčine celkom dobre obstoja názvy *privrátený, šuteska, vybranie, dosadacia plocha, borivé práce, prieryv, súbod, záklz*.

Ako sme už povedali, v mnohých prípadoch bolo Vojenské názvoslovie v zajatí súčasných puristických predsudkov. Dalo by sa očakávať, že po oslobodení r. 1945, po obnovení československej armády a po vyhlásení Košického vládneho programu bude sa môcť slovenské vojenské názvoslovie vyvíjať v nových, priaznivejších podmienkach. No situácia sa vyvíjala inak.

O jestvovaní a používaní dvoch služobných jazykov v našej armáde sa skutočne veľa uvažovalo. Svedčí o tom napr. séria článkov v Obrane ľudu (jún – august 1948) i štúdia F. Oktavca v Slovenskej reči (*O vojenskej terminológii slovenskej*, Slovenská reč XII, 1946, 39–42). Vtedy sa objavil aj návrh, podľa ktorého by síce mali byť v armáde dva služobné jazyky, čeština i slovenčina, no mala by sa zachovávať úplná jednotnosť povelov i vojenskej terminológie. Malo sa to dosiahnuť tak, že by sa v slovenských jednotkách (o ktorých sa vtedy uvažovalo) a v slovenských predpisoch používali české povelové termíny so slovenskou výslovnosťou a naopak. Kam by takéto riešenie viedlo, názorne ukázal F. Oktavec v uvedenom článku. Podľa toho by mali v slovenčine byť slová ako *moždiar, dutnák, cvičebný riad*.

Z takýchto príkladov F. Oktavec správne vyvodil, že pre odlišnosť jazykovej štruktúry češtiny a slovenčiny nemôže byť reč o úplnej jednotnosti, ale že je možná iba obojstranná snaha zjednocovať terminológiu i povelý.

Táto zásada sa plne uplatňuje až v dnešnej situácii, keď sa novelizáciou branného zákona a rozkazom ministra národnej

obransy stala popri češtine aj slovenčina služobným jazykom v našej ľudovej armáde.

Zrovnoprávnenie slovenčiny a češtiny aj v živote armády je ďalším dôkazom správnoty leninskej národnostnej politiky, podľa ktorej treba uznať „úplnú slobodu rozličných jazykov a odstrániť akékoľvek výsady jedného jazyka“ (V. I. Lenin) a podľa ktorej všetky jazyky sú rovné v tom zmysle, že majú mať rovnakú možnosť rozvíjať sa v rovnakých ekonomických a politických podmienkach, a to vo všetkých oblastiach nášho života, nielen v krásnej literatúre, ale aj v literatúre odbornej.

Uplatňovanie týchto zásad sa v armáde prejavuje predovšetkým vydávaním predpisov a poriadkov v slovenskom znení. V slovenčine už vyšiel Cvičebný poriadok, ktorý iste uvítajú aj ostatné branné i športové organizácie, ďalej príručka Činnosť za použitia atómových, chemických a biologických zbraní, ako aj niekoľko menších predpisov. Prpravuje sa Základný služobný poriadok i ďalšie predpisy.

Pri poslovenčovaní týchto predpisov a poriadkov sa v plnej miere rešpektuje skutočnosť, že slovenčina je osobitný jazyk so svojskou štruktúrou. Rešpektujú sa základné lexikálne rozdiely, pričom v najmarkantnejších prípadoch sa odchylný český názov uvádza v poznámke a spravidla aj v malom slovníčku na konci predpisu (*ztec* – *seč*, *strůj* – *odenie*, *prádo* – *bielizeň*, *pojítko* – *spojovací prostriedok*). Pritom sa podľa možnosti používajú rovnaké názvy alebo pri tvorení nových názvov sa aspoň (tak ako v ostatných odboroch) uplatňuje rovnaký slovotvorný postup a rovnaká motivácia) napr. *hotovosť*, *hotovostné jednotky*, *rozdílení* – *rozdeľovanie stráží*, *dělostřelecké vyzbrojování* – *delostrelecké vyzbrojovanie*, *jízdnů rozkaz* – *jazdný rozkaz*, *trisměnná strážná služba* – *trojsmenná strážna služba*, *převoz* – *prevoz*).

Ba aj v poveloch sa dosiahla určitá jednotnosť tým, že sa neprijal vo Vojenskom názvosloví navrhovaný a sčasti aj ponechaný povel *behom*, ale ostalo sa pri povele *poktusom*. Pri povele *Na rámě zbraň* a *Na plece zbraň* sa dosiahla jednotnosť ústupkom zo slovenskej strany a ustálil sa povel *Na rameno zbraň*. Podobne namiesto povelov *Na záda zbraň* a *Na chrbát zbraň* vznikol jednotný povel *Naзад zbraň*.

Nemožno predpokladať, že vydaním predpisov a poriadkov v slovenčine buae otázka dvoch služobných jazykov v našej ľudovej armáde vyriešená. Treba tu počítať aj s ľuďmi. Dôležité bude, aby si všetci príslušníci armády uvedomili, že po-

užívanie správnej slovenčiny i češtiny, bez komolenia a prekrúcania je dôležitou súčasťou národnej i osobnej kultúry. Treba uznať zásadu, že v jazykových otázkach nie je správny buržoázny nacionalizmus, prejavujúci sa snahou odlišiť čo najviac naše jazyky, ale ani nacionálny nihilizmus, prejavujúci sa podceňovaním jazykových otázok, jazykovej kultúry a kozmopolitickým pohrdaním materským jazykom.

Treba sa aktívne usilovať o harmonický vývin oboch našich jazykov.

ZO ŠACHOVEJ TERMINOLÓGIE

autoplagiát

za originál vydávaný problém, ktorý má predchodcu od toho istého skladateľa

blokovanie

premiestnenie kameňa na určité pole, na ktoré sa tým znemožní vstup vlastnému kameňu alebo súperovmu pešikovi

duál

ťah, ktorým sa začína autorom nezamyšľaná časť riešenia v inom ťahu bieleho ako v prvom

duplex

problém, ktorého výzva sa vzťahuje na bieleho aj na čierneho

echo

skupina echových matov

echové maty

maty v jednom probléme, pri ktorých matové obrazce sú navonok veľmi podobné, ale odlišujú sa postavením kráľa alebo kameňov zúčastnených na mate

dvojčatá

dvojica problémov nepatrne sa odlišujúcich postavením (napr. postavením jedného kameňa), ale s podstatne odlišným riešením (podobne trojčatá, štvorčatá, päťorčatá)

dvojité riešenie

dve autorom zamýšľané riešenia toho istého problému, pričom každé z nich má iný úvodník

dvojník

jeden problém z dvojčiat

dvojťažka

úloha, v ktorej biely začína a po akekoľvek odpovedi čierneho dá v druhom ťahu mat, pričom výzva sa označí: mat 2. tahom, 2 × alebo 2 ±

heterodoxný problém = rozprávkový problém

súhrnný názov pre problémy odlišujúce sa od ortodoxných problé-

mov cieľom jednej, prípadne dvoch strán (napr. samomat, pomocný mat, retrográdne problémy), kameňmi (napr. cvrček, tátoš), šachovnicou (napr. 10×10, cylindrická) alebo pravidlami (napr. viazaná figúra nedáva šach, po dva ťahy za sebou, žravý šach)

idea

hlavná myšlienka, ktorú problém vyjadruje

ilegálne postavenie = nemožné postavenie

postavenie problému, ktoré sa nedá odvodiť z partie

legálne postavenie = možné postavenie

postavenie problému, ktoré sa dá odvodiť z partie

mat 2. ťahom

výzva na riešenie dvojťažky

mereditka

problém, v ktorom je najmenej 8, najviac 12 kameňov

miniaturka

1. problém, v ktorom je najviac sedem kameňov,
2. partia s počtom ťahov do dvadsať, spravidla s efektnou záverečnou kombináciou

mnohoťažka

úloha, v ktorej začína biely a po akýchkoľvek odpovediach čierneho dá mat najneskoršie v určenom (v štvrtom, piatom alebo vo väčšom) počte ťahov

neriešiteľnosť

chyba šachového problému spočívajúca v tom, že autorom zamýšľané riešenie nevedie k cieľu

neriešiteľný problém

problém s neriešiteľnosťou

obsah

súhrn všetkých variantov, motívov a iných prvkov kombinácií a postavení problému

odblokovanie

premiestnenie kameňa z určitého poľa, na ktoré sa tým umožní vstup vlastnému kameňu

odclonenie kameňa, nespr. vkľúčenie

rozšírenie pôsobnosti kameňa po línii premiestnením iného kameňa z tejto línie

odlákание

súperom vyprovokované premiestnenie kameňa zapríčiňujúce stratu jeho pôsobnosti na určité pole alebo líniu; v problémovom šachu je to vždy škodlivý motív

originál

problém prvý raz uverejnený

ortodoxný problém

súhrnný názov pre štúdie a úlohy

pomocný mat

heterodoxný problém, v ktorom začína čierny (ak nie je uvedená ináč) a pomôže bielemu, aby mu dal mat v počte ťahov stanovenom výzvou (napr. pomocný mat druhým ťahom)

predchodca

problém, ktorý sa vo veľkej miere zhoduje s problémom neskoršie uverejneným

prerušenie

premiestnenie kameňa na líniu, čím sa obmedzí pôsobnosť iného kameňa po tejto línii

prilákание

súperom vyprovokované premiestnenie kameňa, ktorým sa prerušuje línia vlastného kameňa, blokuje sa pole alebo umožňujú sa branie súperovmu pešiakovi

problém = skladba

umele vytvorené postavenie umelecky spracúvajúce šachovú ideu, spojené s výzvou na riešenie; patria sem ortodoxné a heterodoxné problémy

problémový šach

odvetvie šachu zahrnujúce skladanie a riešenie problémov

rekonštrukčný problém

zvláštny problém, pri ktorom treba zostaviť pôvodné postavenie problému z udaného riešenia

riešenie

1. činnosť smerujúca k splneniu výzvy,
2. sled ťahov, ktorým sa spĺňa výzva problému

riešiteľ, nespr. luštitel

šachista zaoberajúci sa riešením problémov

samomat

heterodoxný problém, v ktorom začína biely a prinúti čierneho, aby mu dal mat v počte ťahov stanovenom výzvou (napr. samomat piatym ťahom)

skladateľ = autor = problémista

šachista zaoberajúci sa skladaním problémov

subvariant

v problémoch séria ťahov začínajúcich sa obranou po druhom alebo ďalšom ťahu bieleho

štúdia

skladba spojená s výzvou na výhru alebo remízu; obyčajne má koncovkový charakter; ak nie je inak uvedené, začína biely a spĺňa výzvu

téma

súhrn charakteristických variantov, motívov a iných prvkov kombinácií a postavení problémov

tempo

1. jednotka času zodpovedajúca jednému ťahu,
2. nevýhoda z ťahu v problémovom ťachu

tempovka

problém, v ktorom sa po úvodníku dostáva čierny do nevýhody z ťahu

trojťažka

úloha, v ktorej biely začína a po akýchkoľvek odpovediach čierneho dá najneskôr v treťom ťahu mat

úloha

skladba spojená s výzvou na matovanie kráľa v stanovenom počte ťahov; ak nie je inak uvedené, začína biely a splňa výzvu

úvodník

prvý ťah riešenia šachového problému

uvoľnenie

premiestenie kameňa z určitej línie, čím sa rozšíri pôsobnosť iného kameňa po tejto línii

variant

v problémoch séria ťahov začínajúcich sa obranou po prvom ťahu (v tomto význame sa niekedy používa termín hra)

vedľajšie riešenie

autorom nezamýšľané riešenie, ktoré sa začína iným úvodníkom

výzva

text udávajúci cieľ, ktorý má dosiahnuť riešiteľ problému

zачlonenie kameňa, nespr. vykľúčenie

obmedzenie pôsobnosti kameňa po línii premiestnením iného kameňa na túto líniu

zvodnosť

ťah alebo séria ťahov vedúcich iba zdanlivo k splneniu výzvy

Komisnia pre šachovú terminológiu

ZO ŽELEZNIČNEJ TERMINOLÓGIE

Bourdonov tlakomer

deformačný tlakomer, na ktorom je meranie umožnené deformáciou stočenej pružnej trubice

brzdový tlakomer

spoločný tlakomer na meranie tlaku v hlavnom vzduchojeme a v priebežnom brzdovom potrubí

dialkový teplomer, nespr. pyrometer

prístroj na meranie zmien teploty pary pomocou termočlánku na väčšie vzdialenosti

ejektor

parné čerpadlo strhujúce vodu prúdom čerstvej pary

Friedmannov injektor

druh injektora na paru čerstvú i výfukovú; u nás je normalizovaný

Cochov rozvod

druh vonkajšieho rozvodu so zavesenou kulisou, ktorej zakrivenie na rozdiel od Stephensonovho je obrátené a s dvoma výstredníkmi a výstredníkovými tyčami skříženými alebo otvorenými

Gölsdorfov uhlový rozvod

rozvod pôsobiaci tak ako Heusingerov s tým rozdielom, že kulisa je nahradená dvojramennou pákou, ktorej jeden pohyb je vykonávaný výstredníkovou tyčou, druhý križiacom pomocou unášača

Heusingerov (Walschaertov) rozvod

obvyklý druh rušňového vonkajšieho rozvodu, pri ktorom je výstredník nahradený pákovým mechanizmom (protikľukou)

hubica, nespr. dýza, dyšňa

teleso s kužeľovite upraveným vnútrom na usmerňovanie a zrýchľovanie prúdenia tekutín

chloptač injektora

samočinne sa otvárajúca záklpka na injektore, ktorou sa vzduch vytláča vodou pritekajúcou do komory injektora

ihlová maznica

maznica, na ktorej sa prívod oleja na trecie plochy usmerňuje ihlou

kalorifer

zariadenie teplovzdušného kúrenia, ktorým prúdi teplý vzduch do priestorov remízy

Klingerov vodoznak

druh vodoznaku bez ochranného koša; pozostáva z kovového telesa s prednou stenou zo silného ryhovaného skla

kulisové kĺzadlo

časť kulisovej kĺzajúcej sa v jej výreze, ktorej poloha je rozhodujúca pre smer chodu rušňa a pre plnenie valcov

lubrikátor

kondenzačný mazací prístroj na nepretržitú, automatickú a viditeľnú mazanie parných valcov a posúvačov rušňa

mazací lis rušňa

mechanizmus na mazanie parných valcov a posúvačov vytvorený ako sústava malých piestových čerpadel, z ktorých každé je samo pre

seba nastaviteľné na taký výkon mazania, aké množstvo oleja tá ktorá čiastka potrebuje

mazník okolesníka
zariadenie na mazanie okolesníkov prednej osi hnacieho vozidla, aby sa zmiernilo trenie v oblúkoch medzi okolesníkmi a koľajnicou

medzný kaliber
pomôcka na kontrolu medzných rozmerov

miešacia hubica injektora
hubica, v ktorej sa para mieša s vodou

normálny kaliber
pomôcka na kontrolu dodržania medzných rozmerov

odolejováč výfukovej pary
zariadenie v potrubí výfukovej pary na odlučovanie zvyškov valcového oleja

ochranný kôš vodoznanu
hrubé sklo s drôtenou vložkou, uložené okolo sklenenej rúrky vodoznanu, aby pri prasknutí skla nebola ohrozená čata obsluhujúca rušeň

olovník
olovená poistka v strope kotlovej pece proti prepáleniu stropnice

parná hubica injektora
hubica, v ktorej para odovzdáva vode svoju pohybovú energiu

parná píšťala
zariadenie, ktorým sa dávajú pomocou pary počuteľné návěsti

pieskový zásobník
výsypaná nádrž na zbrojenie hnacích vozidiel pieskom

plniaca kapsa tendra
otvory opatrené poklopmi na oboch stranách tendra, resp. tendrovky, cez ktoré sa plnía vodojemny vodou

plochý posúvač
posúvač s plochým telesom

postrekovací ejektor
prístroj na striekanie vody do dymnice, do popolníka a na postrekovanie uhlia na tendri

predhrievač napájacej vody
zariadenie, ktoré napájajúcu vodu pred vtláčením do kotla ohrieva až skoro na bod varu

prefukovač napájača
zariadenie na čistenie potrubia výfukovej pary a odolejovača

prefukovač žiarnice a plamennice
mechanický prístroj na rušni, ktorým sa prefukujú parou i za chodu rušňa žiarnice a plamennice

prehrievač
zariadenie na premenu vlhkej pary na prehriatu

prehrievačové kolienko
spojenie koncov prehrievačových rúrok v úvratí článkov

prepínací výfukového injektora
prístroj na spúšťanie a odstavovanie výfukového injektora a samočinné prepínanie z výfukovej pary na čerstvú paru a opačne

príehradník
výstuha stien skriňového vodojemu tendra a súčasne tlmič nárazov vzniknutých pohybom vody za rýchleho rozbehu alebo brzdenia

prítoková rúra
rúra, ktorou sa para privádza z kotla do posúvačovej komory

pulzometer
parné čerpadlo striedavo čerpajúce vodu podtlakom vyvolaným kondenzáciou pary a vytlačujúce vodu priamym tlakom čerstvej pary do vodojemu

pyrometer prehrievača
prístroj na meranie teploty prehriatej pary

redukčný ventil parného kúrenia
samočinný ventil na znižovanie kotloveho tlaku pary na tlak predpísaný pre hlavné potrubie

registračný rýchlomer = tachograf
rýchlomer, ktorý zaznamenáva chod vlaku, vykonané kilometre a ubehnutý čas

regulátorová maznica
uzavretá nádoba s olejom na mazanie posúvača regulátora

rošt
zariadenie v peci, na ktorom sa spaľuje tuhé palivo

roštnica
základný článok roštu z ohňovzdorného tyčového materiálu; sústava roštníc tvorí rošt

roštová podkladnica
nosník pre roštnice, pripravený na nožný rám pece

rozbiehačie zariadenie
zariadenie združeného rušňa, ktoré umožňuje prívod čerstvej pary do malotlakového valca na uľahčenie rozbehu rušňa

rozbíjač iskier
sústava vhodne upravených prekážok vložených do komína, na ktorých sa iskry rozbíjajú na menšie zrná

rozdeľovač postrekovacieho ejektora
zariadenie umožňujúce používať ejektor buď na postrekovanie uhlia alebo na striekanie do dymnice a do popolníka

rozdeľovač vstrekov

zariadenie na usmerňovanie striekania na tendri, v dymnici alebo do popolníka

rozstrekováč napájacej vody

zariadenie na trieštenie prúdu vody vháňanej do kotla

rozvod

sústava mechanizmov, ktoré regulujú plnenie valcov parou

rozvodová páka

súčasť vonkajšieho rozvodu na starších rušňoch, ktorou sa ručne priamym prestavovaním páky reguluje veľkosť plnenia alebo smer chodu rušňa

rozvodové vreteno

súčasť vonkajšieho rozvodu na novších rušňoch, ktorou sa ručne skrutkovým prevodom reguluje veľkosť plnenia alebo smer chodu rušňa

rýchlomer = tachometer

prístroj na sledovanie rýchlosti vlaku a prejdených kilometrov

servomotor rozvodu

pomocný prístroj poháňaný vzduchom alebo parou na uľahčenie obsluhy rozvodu na najnovších rušňoch

Schmidtov prehrievač

druh prehrievača u nás výhradne používaný

sito injektora

sito vložené do injektora na znemožnenie vnikania cudzích teliesok alebo nečistôt do hubicovej sústavy

sito lapača iskier

drôtené pletivo upravené na vloženie do lapača iskier

spriahadlová skriňa

prístor v zadnom čelníku, kde je uložený spriahadlový mechanizmus odrazníka a pod.

spriahadlový mechanizmus rušňa

zariadenie na spojenie rušňa s tendrom, umiestené v spriahadlovej skriňi

spúšťači ventil prepínača

ventil na privedenie prídavnej veľkotlakovej pary do prepínača výfukového injektora

Stephensonov rozvod

druh najstaršieho vonkajšieho rozvodu, dnes už nevyrábaný, s dvoma výstredníkmi a výstredníkovými tyčami skríženými alebo otvorenými

striekač dymnice

zariadenie na postrekovanie žeravého zvyšku paliva v dymnici

sústava hubíc injektora

rad za sebou umiestnených hubíc, a to hubice parnej, miešacej a výtláčnej

Šebestova guľka

guľkový ventil v spodnej časti vodoznaku, ktorý pri prasknutí skla samočinne uzavrie zospodu sedlo v spodnej časti vodoznaku a tým zabráni vystrieknutie horúcej vody

tesnica = upchávka

zariadenie na zabránenie prefukovania pary okolo piestnice

Trickov posúvač

plochý posúvač s dvojitým vstupom pary do pracovných priestorov valca

Trofimovov posúvač

druh piestového posúvača, ktorý plní zároveň funkciu vyrovnávača tlaku

ústredný acetylénový vyvíjač

prístroj na vyvíjanie plynu, z ktorého sa plyn rozvádza potrubím k jednotlivým lampám rušňa

ústredný odvod dymu

zariadenie, ktoré spojuje obvodovým dymovodom jednotlivé dymníky nad stojiskami rušňov a odvádza dym ústredným komínom do ovzdušia

veľkorúrová prehrievačová sústava

prehrievač s článkami s dvojitou úvratou v jednej plamennici

ventilový rozvod = záklopkový rozvod

rozvod, pri ktorom plnenie valcov parou sa reguluje ventilmi

vlečný ventil prepínača

ventil na privedenie náhradnej priškrtenej malotlakovej pary do prepínača výfukového injektora pri uzavretom regulátore

vňutorný rozvod

časti rozvodu, ktoré plnia funkciu priameho rozvádzania pary do valcov, a to posúvače alebo záklopký a ich sedlá

vodojem tendra

nádrž na tendri pre zásobu vody. Poval nádrže tvorí súčasne dno zásobníka pre uhlie a jej steny sú vystužené uholníkmi a priečnymi plechovými stenami zvanými priehradníky

vonkajší rozvod

časti rozvodu, ktoré prenášajú pohyb výstredníka alebo protikľuky na posúvač alebo na ventily

vonkajšia príruha parojemu

príruha na dvojdielnom parojeme spojujúca dva diely a umiestená na vonkajšej strane parojemu

vratný rozvod

rozvod umožňujúci chod rušňa v oboch smeroch

vretenová brzda

ručne obsluhovaná brzda, pri ktorej ľudská sila sa prenáša skrutkou

vymývač prehrievača

prístroj na odstraňovanie kotlového kameňa z prehrievačových článkov prúdom tlakovej vody

vypúšťací kohút

kohút na najnižšom mieste kotla na vypúšťanie vody

vypúšťací kohút vodoznaku

kohút s rúrkou vyvedenou pod kotol na rýchle vypustenie vody z vodoznaku, umiestnený v spodnej časti

vyrovnávač tlaku

zariadenie na vyrovnávanie tlaku pred piestom a za ním za chodu rušňa bez pary

výstredník = excenter

kotúč nasadený excentricky na hnaciu os za účelom premeny otáčavého pohybu na posuvný

výstredníková tyč

tyč prenášajúca pohyb výstredníka alebo protikľuky prostredníctvom kulisy na posúvač

zarážka

prenosná pomôcka, ktorá sa kladie pred koleso vozidla na koľajniciu na zachytávanie pohybujúcich sa vozňov

zásobník na uhlie

časť tendra alebo tendrovky vytvorená pre zásobu uhlia

zmetadlo

uholník alebo ploché železo pripevnené na čelník rušňa pred kolesá na odhodenie predmetu, ktorý by príp. ležal na hlave koľajnice

žlarnica

dymovodná rúra medzi pecou a dymnicou, ktorou sa jednak zväčšuje odparovacia plocha, jednak sa ňou vzájomne vystužuje rúrkovnica pece a dymnice

Komisia pre železničnú terminológiu

Z TERMINOLÓGIE PLEMENITBY ZVIERAT

achondroplázia

výskyt krátkych jazevčikovitých nôh (degenerácia)

akromelanizmus

čiasťočné stmavenie koncových častí organizmu (uši, nos ap.)

albinizmus

úplný nedostatok tvorby pigmentu u zvierat

amfimutácia

prejav mutácie po spárení nie úplne čistokrvných homozygotných jedincov ako dôsledok výstiepenia vlôh neznámych predkov (Plate)

amnion

vnútorný zárodočný obal (tiež „ovčia blana“)

androgény

spoločný názov pre samčie pohlavné hormóny

angovizmus

dedičný prejav spočívajúci v abnormálnom výskyte podsady (králik, koza ap.)

Batesonovo číslo

číslo ukazujúce, koľkokrát sú gametické kombinácie frekventovanejšie ako nové kombinácie vzniknuté crossing-over

Bielerov bod

vzdialenosť laktového kľbu od zeme (pri zootecnickom posudzovaní veľkého dobytku)

blastocel

prvotná telesná dutina vznikajúca v blastule

blastocysta

spoločný názov pre zárodočný uzol a trofoblast

blastoméry

bunky vznikajúce pri ryhovaní zygoty

blastula

druhé vývinové štádium zygoty charakterizované blastocelom

blízka príbuzenská plemenitba = close breeding

plemenitba v medziach tretieho až štvrtého stupňa príbuznosti, napr. medzi vlastnými bratancami a sesternicami

brakovanie

negatívny výber v stáde

Cubonih reakcia

chemická reakcia na dôkaz brezivosti

cudzorodá plemenitba = outbreeding

systém rozmnožovania vzájomne cudzích jedincov s vylúčením príbuzenskej plemenitby

čistá línia

skupina homozygotných jedincov toho istého genotypu

čistokrvné plemeno

skupina zvierat patriacich do určitého plemena s vysokým stupňom homozygotnosti

dedičnosť typu Pisum

dedičnosť znakov a vlastností podľa Mendlových zákonov

dedičnosť typu Zea

intermediárny typ dedičnosti v F₁ generácii (Correus)

degenerácia

nepriaznivá premena organizmu zosilňujúca sa z generácie na generáciu

diferenciálna selekcia

plemenný výber, ktorý sa uskutočňuje na základe porovnávania jedinca s priemerom stáda

diskvalifikačné znaky

znaky, ktoré patria k inému plemenu, čím sa zvierat odlišuje od plemenného štandardu

druhovú znaky

znaky, ktoré jediniec dôsledne dedí

dvojité pripúšťanie

pripúšťanie, pri ktorom sa použijú dva samce (heterospermálne oplodnenie)

elitný chov = kmeňový chov

chov stojaci z hľadiska produkcie a plemennej hodnoty nad priemerom plemena

endogamia

označenie stupňa príbuznosti jedinca s jedným alebo viacerými spoločnými predkami v jednej alebo vo viacerých generáciách

exteriér domácich zvierat

vonkajšie znaky hospodárskych zvierat vo vzťahu k úžitkovosti

fáza oplodnenia

fáza spĺvania pohlavných buniek

flavizmus

miernejšia forma pigmentácie zvierat

flushing

zlepšenie kondície zvierat pred pripúšťaním prostredníctvom kŕmenia

freemartinizmus

výskyt neplodnosti jalovičiek z rôznopohlavných dvojčiat

fylogénéza domácich zvierat

náuka o pôvode domácich zvierat

fyziológická (pohlavná) ranosť

skoré pohlavné dospievanie zvierat

Galli-Maininiho skúška

hormonálna reakcia brezivosti

genetické značkovanie

konvenčné označovanie jednotlivých potomstiev a znakov (vláh)

genitálny infantilizmus

neplodnosť spočívajúca v zaostalom vývine samičích pohlavných orgánov

genotypická konštitúcia

vyjadrenie označovaných vláh vnesených do jedinca pohlavnými bunkami

germinálna selekcia

predstava o boji dvoch determinantov v zygote

gonadotropné hormóny

hormóny ovplyvňujúce pohlavné dospievanie a po ňom činnosť pohlavných žliaz (prolín A – FSH, prolín B – LH)

gynekomastia

vývin mliečnych žliaz u samcov pri poruche pohlavných žliaz

heterogénny párový výber

spôsob pripárovania zvierat rôzneho typu

Hogzevov index

index tučnosti pre hodnotenie ošpaných $\left(\frac{\text{dĺžka tela} \cdot 100}{\text{obvod hrudníka}} \right)$

homogénny párový výber

spôsob pripárovania zvierat zväčša podobného typu a úžitkovosti

hormóny

produkty žliaz s vnútornou sekréciou, regulujúce fyziologické funkcie živočíšneho organizmu

hypospódiá

geneticky podmienený rázštep močovej rúry na spodku penisu

chorion

klková (serózna) blana plodového obalu

chov

skupina zvierat v rámci plemena, ktorá je vyrovnanejšia ako plemeno

indexy

hodnoty, ktoré v zootechнике vyjadrujú pomer jednotlivých anatomických súvisiacich mier

indexy podobnosti

hodnoty, ktorými možno v zootechнике číselne vyjadriť heterozygotnosť alebo monozygotnosť (C. Kronacher)

indexy telesnej stavby

hodnoty, pomocou ktorých možno v zootechнике určiť monozygotnosť (Kislovský)

infantia

detstvo, vývinové obdobie do pohlavného dospievania

infantilizmus

stav mladého organizmu zvierata ako následok nedostatočného kŕmenia (napr. dlhé končatiny)

Jappov index

hodnota vypočítaná na základe vzorca: $2 \times$ priemerná produkcia

potomkov - produkcia matiek (vplyvom dedičného základu rodičov tvorí produkcia potomkov stred)

Johannsenova teória čistých línii
teória o čistých liniách, podľa ktorej kvalitu populácie nemožno zlepšovať výberom variantov prevyšujúcich priemer populácie; potomkovia čistých línii dajú variačný rad, odpovedajúci hodnote východiskového radu predkov

juventus
mladistvosť, puberta, obdobie pohlavného dospievania

kmeň
skupina zvierat pochádzajúca od vynikajúceho plemenníka

kombinovaná hybridizácia
spôsob kríženia, ktorý sa snaží optimálne kombinovať medziplenné kríženie s výberom

kondícia
stav zvierat prejavujúci sa vonkajším vzhľadom

kongenitálny efekt
schopnosť matky ovplyvniť zárodok počas gravidity

konštančná teória
teória, podľa ktorej charakter vonkajších tvarov zvieratá je úmerný čistokrvnosti ich pôvodu (Justinus)

konštitúcia
stupeň zdravia určitého jedinca, vyplývajúci z anatomickej stavby a fyziologickej zdatnosti orgánov a tkanív tela (Bilek)

kontraselekčné procesy
procesy pri plemenitbe nekontrolovateľné človekom

korekcia mlieka na tuk = Gaynesov vzorec = fat corrected milk (F. C. M.)
prepočet energetickej hodnoty mlieka na tuk (počet kg mlieka $\times 0,4 + 15$ -násobok kg tuku)

krajové (domorodé) plemeno = autochtónne plemeno
skupina zvierat, ktorá sa od nepamätí chová v určitom kraji

krajové plemeno = miestne plemeno = rás
skupina zvierat v rámci plemena, prispôbosené klimatickým a hospodárskym pomerom kraja

krvácavosť
dedičná choroba spočívajúca v zníženej zrážacej schopnosti krvi a prejavujúca sa iba u samcov; dedí sa po matke

krvná línia
skupina zvierat, ktorá je blízko príbuzná určitému predkovi bez toho, že by bola s ostatnými predkami v blízkom príbuzenstve

kryptorchizmus
porucha samcov zaviňujúca neschopnosť oplodnenia

leucizmus
výskyt pigmentu iba v koži a dúhovke zvierat

line-cross breeding = top-cross breeding
úžitkové kríženie krvných línii v rámci plemena

maturitas
dospelosť, obdobie ukončeného telesného vývinu

medziplenné úžitkové kríženie
párenie jedincov patriacich k rôznym plemenám pre získanie heterózneho efektu

melanizmus
základné čierne sfarbenie domácich zvierat

metodický výber
výber v zootechnike spočívajúci v konštruktívnom plemennom výbere počínajúc F_2 generáciou

Morganovo číslo (p %)
číslo udávajúce percento crossing-over v potomstve spätne kríženom s formou dvakrát recesívnou

morula
prvé vývinové štádium oplodneného vajíčka

mriežka dedičnosti
grafický spôsob na znázornenie dedičnej schopnosti jedinca prenášať znaky a vlastnosti na potomstvo

následný vplyv úžitkovosti
vplyv nového prostredia na potomstvo, vyvolávajúci zníženú úžitkovosť

nepriama paralelná indukcia
vplyv vonkajšieho prostredia na pohlavné bunky prostredníctvom zmenenej látkovej premeny, vyvolanej vonkajšími zmenami

nové kombinácie
kombinácie, ktoré vznikli po crossing-over

obrovský vzrast = gigantizmus
vzrast jedinca zavinенý plemenným výberom nadpriemerne vyrastených jedincov

paralelná indukcia
prejav dedičnosti, ktorým neolamarckisti vysvetľovali vplyv vonkajších faktorov (chlad, teplo a pod.) nielen na zárodočnú plazmu, ale aj na telo; takto získané znaky rodičov sa prejavujú aj na potomstve

pepinier
elitný samec v stáde matiek

percento krvi
zootecnický výraz pre označenie stupňa príbuznosti

plemenná charakteristika = štandard

súhrn znakov a vlastností typických pre plemeno

plemenná kniha

súbor sústavne vedených záznamov o dedičných vlastnostiach zvierat v spojení s ich úžitkovosťou

plemenné (rasové) skupiny

skupiny zvierat so spoločným fylogenetickým pôvodom a príbuznosť v určitých anatomických a fyziologických znakoch

plemeno

skupina zvierat pomerne jednotného charakteru, líšiaca sa od ostatných jedincov druhu určitými morfológickými, farebnými a funkčnými vlastnosťami a znakmi orgánov; tieto vlastnosti sú dedičné

plodnosť

schopnosť zvierat rozmnožovať svoj rod

pohlavná hyperplázia

nadmerný vývin pohlavnosti v mladom veku

pohlavná hypoplázia

poruchy v pohlavnom rozlíšení organizmu ako následok nedokonalého vývinu pohlavných žliaz

pohlavné znaky

súhrn vlastností určujúcich pohlavnú príslušnosť niektorého zvierata a intenzitu prejavov súvisiacich s pohlavím

pokrvná plemenitba = breeding in and in

plemenitba v úzkych medziach, napr. medzi otcom a dcérou

populácia

zmes viacerých genotypov v rámci plemena alebo odrody

pôvodné plemeno

skupina domácich zvierat, ktorá sa znakmi pomerne málo líši od svojej pôvodnej divokej formy

praesenium

starnutie, prirodzený proces postupného znižovania fyziologických funkcií organizmu

presence and absence hypothesis

Batesmova hypotéza, podľa ktorej je dominancia znaku spôsobovaná prítomnosťou určitej vlny, kým recesívny znak chýbaním tejto vlny

prešľachtenosť = plemenná hyperšpecializácia

jednostranné, škodlivé stupňovanie úžitkovej vlastnosti v potomstve, presahujúce prirodzené biologické vlastnosti

pretváracie kríženie

metóda kríženia, pri ktorej heterogénny chov sa dôsledne po niekoľko generácií kríži so samcami iného plemena

priama línia

stupeň príbuznosti, ktorý označuje, že jedny jedince pochádzajú priamo z druhých (rodičia - deti - vnukovia)

priama línia vzostupná (ascendentná)

označenie príbuzenského vzťahu počínajúc vnukom, synom a dedom ap.

priama línia zostupná (decendentná)

označenie príbuzenského vzťahu napr. medzi dedom, synom a vnukom

priama paralelná indukcia

priamy vplyv vonkajšieho prostredia na pohlavné bunky

príbuzenská plemenitba = Inzucht = inbreeding

párenie takých zvierat, ktoré majú v 4.-6. generácii spoločného predka alebo predkov

primitívne (prírodné) plemeno

skupina zvierat, ktorá je produktom prirodzeného výberu a iba málo dotknutá pestovateľskými snahami človeka

prípúšťanie z ruky

spôsob pripúšťania, pri ktorom sa k samici v ruij privedie samec a tento ju zapuští

Queteletov zákon

podobnosť variačnej krivky krivke binomickej

rast (v zootechneke)

prírastok na váhe a telesných rozmeroch až do úplného vyvinutia

rodina

plemenná jednotka zahrnujúca starých rodičov zo strany otca a matky, bratov a sestry rodičov, ich potomkov, bratancov a sesternice, vlastných a nevlastných súrodencov matky a otca a ich potomkov

rozrod

výpočet príbuzných v pobočných liniách

saturácia

predstava o rodičoch mnohodetných rodín, pri ktorej sa obaja rodičia postupom času čoraz viac na seba podobajú (hlavne matka na otca)

senium

staroba, vyvrcholenie prirodzeného starnutia organizmu, pri ktorom pohlavné funkcie úplne prestávajú

singl variations

Darwinov výraz pre mutácie (zavedené de Vriesom)

skomoleniny = mutilácie

znaky vyvolané údajne vonkajšími zásahmi alebo chorobami a trvale dedične fixované (Bílek)

skupinové (háremové) pripúšťanie

spôsob pripúšťania, pri ktorom sa k jednotlivým skupinám samíc prideli jeden samec

somatická indukcia

domnelý prenos vplyvom vonkajšieho prostredia na zárodočnú plazmu staré kombinácie

starecká kachexia = marasmus

chudnutie tela stareckých jedincov

stredný zárodočný list = mezoblast = mezoderm

vrstva medzi ektoblastom a endoblastom embrya živočíchov

striedavé križenie = crisscrossing

nepriame úžitkové križenie, pri ktorom jeden z rodičov je čistokrvný, kým druhý pochádza zo stáda, v ktorom sa použili striedavo plemenníky patriace k dvom plemenám

Su faktor

antigén červených krviniek, ktorý sa dominantne dedí

superfekundácia

oplodnenie samice viacerými samcami

superfetácia

oplodnenie už oplodnenej samice, keď u nej nastane nová ovulácia

syngamný intersex

jedinec, pri splodení ktorého nastala porucha rovnováhy medzi somatickými chromozómami a pohlavnými chromozómami

trofoblast

vyživovací orgán zárodka

tvárnosť organizmu = plasticita

schopnosť organizmu prispôbiť sa prostrediu

tvorivé križenie

metóda križenia, pri ktorej sa použitím dvoch alebo viacerých východiskových plemien požadované vlastnosti sústreďujú do jedného plemena

umelé osemenenie = inseminatio artificialis

umelé zavedenie spermy do samičieho pohlavného orgánu za účelom oplodnenia

uzavretý chov

kmeňový chov, v ktorom sa dlhší čas nepoužívali cudzie plemená

úžitkové križenie

križenie, pri ktorom sa uplatňuje heterózný efekt

variácný mnohoúhelník (polygón)

grafické vyjadrenie variáčného radu

vigor

životná sila

vnútorná plemenitba = inbreed = Inzucht

pripáranie blízkych príbuzných; čistokrvná plemenitba v rámci kmeňa alebo chovu

voľné generácie = removes

generácie, v ktorých niet ani jedného spoločného predka

voľné pripáranie

spôsob pripúšťania zvierat, pri ktorom sa podľa počtu matiek zaraďuje jeden alebo viac plemenníkov do stáda

vonkajší zárodočný list = ektoblast = ektoderm

prvý zárodočný list ryhujúcej sa zygoty

vrod

1. nesprávny výraz pre označenie génu,
2. nededičná vlastnosť potomka získaná za vnútramaternicového vývinu

všeobecná plemenná hodnota

dedičná vlastnosť jedinca zistená po pripáraní plemenníka s veľkým množstvom samíc

vyrovnané (ucelené, homogénne) plemeno

skupina ušľachtilých zvierat podobných tvarove i produkciou

vyvinutosť

proporcionálnosť zvierat, vyjadrená v dĺžkových, váhových a šírkových mierach zvierata v závislosti od plemena, pohlavia a veku

vývod

výpočet príbuzných členov v priamej geneológii

vzdialená príbuzenská plemenitba = line breeding

plemenitba od piateho stupňa príbuznosti (napr. sesternica II. stupňa s bratancom II. stupňa)

zárodočný terčik

miesto, v ktorom sa začína diferenciácia zárodka

zárodočný uzol = embryoblast

zhluk tmavších buniek na blastocyste, z ktorého sa vyvinie trofoblast

zebroid

križanec medzi kobyľou a žrebcom zebry

zootechnika

náuka o chove a produkcii domácich zvierat

zošľachťovacie križenie = priliatie krvi

jednorazová metóda križenia, ktorej cieľom je vylúčiť niektoré nedostatky plemena

zvláštna plemenná hodnota

vlastnosť plemenníka, ktorá sa niekedy prejaví po spárení s určitou plemennicou splodením obzvlášť akostného potomka

zvrhnutie = rasová degenerácia

účinnok sústavného nesprávneho plemenného výberu, ktorého následky sa hromadia v potomstve

J. Kolek

NEMECKO-SLOVENSKÁ TERMINOLÓGIA PLAMEŇOVEJ FOTOMETRIE

Absorptionsband	- absorpčný pás
Absorptionsfilter	- absorpčný filter
Absorptionsflammenphotometrie	- abso.pčná plameňová fotometria
Absorptionslinie	- absorpčná čiara
Abtrennungungsverfahren	- vylučovací spôsob
Aktivierung	- aktivácia (budenie)
Analysenlinie	- analyzovaná čiara
Anregung	- budenie, excitácia
Anregungsenergie	- budiaci energia
Anreicherungsverfahren	- spôsob obohacovania
Ansaugcapillare	- nasávací kapilára
Ansaughöhe	- nasávací výška
Ansaugzerstäuber	- nasávací rozprašovač
Atompektrum	- atómové spektrum
Ausschaltverfahren	- vylučovací spôsob
Ausschlagmethode	- výchylková metóda
Band	- pás
Bandenkopf	- hrana pásu
Bandenspektrum	- pásové spektrum
Bandfilter	- pásový filter
Brenner	- horák
Brennerkappe	- čiapka horáka
Brennerrohr	- trubica horáka
Differenzverfahren	- diferenčný spôsob
Diffusionsflamme	- difúzný plameň
Direktzerstäuber	- priamy rozprašovač, rozprašovací horák
Direktverfahren	- priame meranie
Eichkurve	- kalibračná krivka
Eichlösung	- kalibračný roztok
Eichung	- kalibrácia

Eigenstrahlung der Flame

Einschachtelungsverfahren
Emission
Filterdurchlässigkeit
Filterphotometer
Flammenform
Flammenfront
Flammenphotometer
Flammenphotometer mit Filtern
Flammenspektrographie
Flammenspektrophotometrie
Flammenspektrum
Flammenuntergrund

Flammenzusatz

Flammenzusatzgerät

Gebälseflamme
Gegenseitige Beeinflussung

Glasfilter

Grenzeempfindlichkeit

Grundlinie

Halbierungsverfahren
Indirektes Analysenverfahren
Indirekte Bestimmungsmethode
Innere Eichung
Interferenzfilter
Korrekturverfahren
Laminare Diffusionsflamme
Leitelement
Leitlinieneichung
Leitlinienmethode
Lichtemission
Linienfilter
Mehrstrahlverfahren
Metallinterferenzfilter
Modellösung

- vlastné žiarenie plameňa, základná hodnota plameňa, pozadie plameňa
- rámcová metóda
- emisia
- priepustnosť filtra
- filterový fotometer
- tvar plameňa
- okraj plameňa
- plameňový fotometer
- filterový plameňový fotometer
- plameňová spektrografia
- plameňová spektrofotometria
- plameňové spektrum
- základná hodnota plameňa, vlastné žiarenie plameňa, pozadie plameňa
- plameňový násadec, doplnujúce plameňové zariadenie
- plameňový násadec, doplnujúce plameňové zariadenie
- dýchavkový plameň
- vzájomný vplyv, radiačná interferencia, radiačná interakcia
- sklenený filter
- prah dokázateľnosti, dolná hranica dokázateľnosti
- základná čiara, hlavná čiara
- spôsob poštenia
- nepriamy analytický postup
- metóda nepriameho stanovenia
- vnútorný štandard
- interferenčný filter
- spôsob korektúr
- laminárny difúzný plameň
- štandardný prvok
- metóda vnútorného štandardu
- metóda vnútorného štandardu
- svetelná emisia
- čiarový filter
- viciúčový spôsob
- kovový interferenčný filter
- modelový roztok

Molekülband	- molekulový pás
Monochromator	- monochromátor
Multiplier	- násobič
Nachahmmethode	- metóda napodobňovania
Nachstellverfahren	- spôsob opätovného nastavovania
Nachweisbarkeitgrenze	- prah dokázateľnosti, dolná hranica dokázateľnosti
Parallelverfahren	- spôsob paralelky
Parametermethode	- metóda parametrov
Photoelement	- fotočlánok
Photomultiplikator	- fotonásobič
Photozelle	- fotobunka
Pufferverfahren	- tlmiaci spôsob
Querempfindlichkeit	- pobočná citlivosť, pozičná interferencia
Quotientenverfahren	- spôsob pomocou kvocientov
Rahmenlösung	- rámcový roztok
Reaktionsfläche	- reakčná plocha
Reemission	- reemisía
Restlinie	- posledná čiara
Sättigungsverfahren	- spôsob sytenia
Sekundärelektronenervielfacher	- fotonásobič
Selbstabsorption	- samoabsorpcia
Spektrallinie	- spektrálna čiara
Strahlungsempfänger	- detektor žiarenia
Strahlungsenergie	- energia vyžarovania
Term	- term
Turbulente Flamme	- turbulентný plameň, vírivý plameň
Untergrund	- pozadie
UV - Strahlen	- ultrafialové žiarenie
Verbrennungsgeschwindigkeit	- rýchlosť horenia
Verdampfungsgeschwindigkeit	- rýchlosť vyparovania
Verdoppelungsverfahren	- zdvojnásobovací spôsob
Verdünnungsverfahren	- spôsob riedenia
Vergleichungsverfahren	- porovnávaci spôsob
Vervielfacher	- násobič
Vorbereitung	- predosvit
Vorheizungszone (der Flamme)	- predohrievacia časť, predohrievacia zóna (plameňa)
Wasserwert	- vodná hodnota
Zerstäuber	- rozprašovač

Zerstäuber-Brenner-Kombination	- rozprašovací horák, priamy rozprašovač
Zerstäuberkamer	- rozprašovacia komôrka
Zumischverfahren	- spôsob prímiešavania
Zweistrahilverfahren	- dvojjadrový spôsob

Kamil Marcinka

POZNÁMKY A DISKUSIE

PRIPOMIENKA K FOTOGRAFICKEJ TERMINOLÓGIÍ

Ústav slovenského jazyka vykonal veľmi záslužný čin, keď sa rozhodol zaoberať sa fotografickou terminológiou a vydať ju tlačou.

Mám však určité zásadné výhrady pri dvoch termínoch: *zadné osvetlenie* (namiesto „protisvetlo“) a *ploché osvetlenie* (namiesto „posvetlo“).

Keď hovoríme o osvetlení nejakého objektu bez úmyslu ho fotografovať, je správne hovoriť, že napr. tvár človeka je osvetlená zozadu alebo že socha je osvetlená zozadu. Podobne je správne povedať, že tento človek alebo táto socha sú osvetlené spredu. Nemožno preto súhlasiť s tým, že na jednej strane máme *zadné osvetlenie* a na druhej *ploché osvetlenie*. Keď je niečo zadné, protiklad musí byť predné, a to tým viac, že poznáme aj prechod medzi nimi, t. j. *bočné osvetlenie*. Ako predné svetlo nemusí byť vždy ploché, nemusí byť zadné osvetlenie vždy obrysové.

Závažnejšia je však druhá námietka. Vo fotografií je podstatnou zložkou človek, t. j. fotograf. Ako doteraz používané termíny *protisvetlo* a *posvetlo* boli vytvorené z hľadiska fotografa, nové termíny sú utvorené z hľadiska diváka fotografovaného javu, teda z hľadiska nepodstatného. Ak fotograf povie „Fotografoval som so zadným osvetlením“, bude si každý predstavovať, že mal svetlo za svojím chrbtom. Ak povie „Fotografoval som proti svetlu (alebo v protisvetle)“, bude tomu každý slovensky hovoriaci človek rozumieť.

Chybou bolo, že sa zabudlo na fotografa, ktorý hovorí o svojej činnosti, keď hovorí o *protisvetle* a *posvetle*. Tieto termíny sú dobré nielen preto, že sú zaužívané, ale hlavne preto, že sú logické. Treba ich znova zaviesť.

Tak ako čin môže plávať proti prúdu, tak isto môže plávať po prúde. Navrhujem preto ponechať termíny *protisvetlo* a *posvetlo*, pretože plne vyhovujú potrebe a sú zrozumiteľné. Toto kiaľ ide o svetlo.

Pokiaľ budeme hovoriť o osvetlení, treba ponechať názov *zadné osvet-*

lenie, kým ploché osvetlenie treba pozmeniť na predné. Z tohto hľadiska existuje potom aj bočné osvetlenie.

Z hľadiska osvetlenia budeme ďalej používať názov osvetlenie ploché a protikladný názov osvetlenie obrysové.

J. Zubrický

Poznámka redakcie.

Uverejňujeme pripomienku s. inž. Jozefa Zubrického, predsedu Slovenského ústredného poradného sboru pre fotografiu, ako diskusný príspevok v nádeji, že sa naň ozvú odborníci vo fotografii. Z hľadiska jazykového by sme však chceli pripomenúť, že názov *protisvetlo* nie je najšťastnejšie utvorený. Upozornil na to už F. Buffa v Slovenskom odbornom názvosloví VI, 1958, 279. Pravda, inž. Zubrický upozorňuje v inom liste, ktorý nám napísal ako reakciu práve na spomenutý článok F. Buffu, aj na nemecký názov *Kontralicht* a maďarský názov *ellenfény*.

Ako kalk z niektorého z týchto jazykov by napokon bolo možné termin *protisvetlo* aj prijať. No horšie to bude s názvom *posvetlo*. Bolo by dobre aj tu uviesť nemecký a maďarský názov. Argument inž. Zubrického, že keď môžeme plávať proti prúdu, môžeme plávať aj po prúde, nie je presvedčivý, lebo popri jestvujúcom názve *protiprúd* nejestvuje nijaký názov „poprúd“. V tom má pravdu F. Buffa, a to bol vlastne podnet, aby sa hľadal nejaký nový, jazykovo správnejší názov. Pravda, o tom, či názov *ploché svetlo* je tu odborné správny, nech ešte uvažujú fotografi.

ZPRÁVY

V. Richter - L. Ruman, *Základy poľovníctva*, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, Bratislava 1959, str. 372, viaz, Kčs 28,-.

Slovenská poľovnícka literatúra sa v poslednom čase dôstojne začleňuje do našej odbornej literatúry. Svedčia o tom pekne vypravené knihy a medzi nimi aj recenzovaná publikácia, ktorá vlastne predstavuje rozšírené a značne prepracované vydanie príručky *Poľovníctvo v otázkach a odpovediach*.

Treba hneď povedať, že súbežne s vydávaním poľovníckych publikácií sa venuje veľká pozornosť aj tvoreniu poľovníckej terminológie. Táto terminológia sa vcelku úspešne vyhýba známemu poľovníckemu slangu, no pritom nezanedbáva ani niektoré obrazné termíny (napr. *zver zhasne, pes hlási*).

Základy poľovníctva sú aj dobrým príkladom, ako sa v odbornej terminológii využívajú všetky slovotvorné možnosti, ktoré sú v bežnom jazyku len akosi v latentnom stave. Vidieť to najmä na tvorení ženských podôb k názvom zvierat, názvom mláďat a na tvorení prívlastkových prídavných mien. Sú to názvy ako *jelenica, danielca, muflonica, kamzica, kozorožčica, zubrica, diviачica, zajačica, kráľičica, medveďica, ulčica, ryšica, jazvečica, tchorica, dropica, hlucháňica, tetrootca, jariabčica, bažantica, holubica*. Prirôdzené, že takýchto názvov niet od takých mien, ktoré v svojej obojrodovej podobe sú v ženskom rode (*vydra, ondratra, sluka, kaňa, haja*), ale aj pri niektorých menej bežných (*svišť, hranostaj*). Z názvov mláďat možno uviesť napr. *jelenča, srnča, muflónca, kamzica, zubriča, diviacha, zajačik, kráľiča, medveďa, ulča, ryšica, lišta, jazveča, tchorča, norča, jariabča, jariabča* (malo by byť *jariabička!*), *prepelica* (*prepelica!*), *bažantce* (jednotné číslo sa tu nevyskytuje, zrejme pre ťažkosť tvorenia!), *holúbč*. Z prídavných mien sú zaujímavé najmä *muflóni, kamziči, kozorožčí, diviachi*.

V celej publikácii je iba málo nesprávnych slov. Nesprávnu príponu má napr. slovo „zásobárňa“ (52); v spojení „príehľadné polia“ (85) by malo byť azda prídavné meno *prehľadné*; namiesto názvu „botka“ (na puške) používa sa vo vojenskej terminológii názov *okovka* (287); prídavné meno „dehtový“ (289) píšeme ako *dehtový*; „spružina“ (299) je správne *pružina*; „kamilka“ (356) je *harmanček*.

Z hľadiska podania látky je zaujímavé sledovať najmä rozdiely v stavbe jednotlivých kapitol. V kapitole o poľovníckej zoológii prevládajú krátke, stručné vety, lebo tu ide veľmi často o opisy. Za mnohé iné možno uviesť jediný odsek:

Srnčia zver je v lete červenohedej až hrzavočervenej farby. Jej zimná srst je oveľa hustejšia a má sivohnedú až tmavosivú farbu. Na spodnej časti krku srnčej zveri sú v zime dva (!) bledé polmesiačkovité škurny. V okolí ritného otvoru má srnčia zver charakteristickú bledú škurnu, tzv. „zrkadlo“. Na srncoch má táto škvrna okrúhly tvar a je menšia, na srnách je o niečo väčšia a má srdcovitý tvar. V lete je táto škvrna žltkastej farby, v zime biely. Srnčia zver sa prefarbuje dva razy do roka: v máji až júni pomaly, v októbri pomerne rýchlo. Mladé kusy sa prefarbujú skôr ako staré. Srnce majú na obličaji charakteristickú kresbu, ktorá sa s pribúdajúcim vekom mení, takže podľa jej tvaru a sfarbenia možno odhadnúť približný vek srnca v prírode. Táto okolnosť má značný význam z hľadiska lovu, a preto sa o nej zmienime v kapitole o love srnčej zveri (26).

Podobnú stavbu majú aj opisy jednotlivých plemien psov v kynologickej časti knihy. Pravda, opisy majú ešte statickejší ráz, ako vidieť z tohto odseku:

Anglický setter je veľmi krásny pes, ušľachtilej a jemnej povahy.

jeho telo je svalnaté a trochu dlhšie; má obdĺžnikovitý vzhľad. Výška psa je 50 až 60 cm. Formou hlavy pripomína pointera, ale v lebkovej kosti ju má užšiu. Línia jeho nosa je rovná. Oči má vždy tmavé. Má dlhú, jemnú, príliehavú srst, ktorá tvorí na predných nohách i na chvoste strapce. Základná farba srsti je biela, s čiernymi, hnedými alebo oranžovými fľakmi. Sú však i jednofarebné jedince. Sú to psy chápvavé. Neznášajú tvrdé zaobchádzanie.

Anglické settery vynikajú v hľadaní v poľných reviroch (314).

Úplne iný charakter však má stavba viet v kapitole o poľovníckom práve. Sú tu vety značne komplikované, miestami až nezrozumiteľné. Napr. na str. 224:

Súvislé sú pozemky otedy, keď sa možno z jedného na druhý dostať bez prekročenia cudzieho pozemku. Ak poľovný revír pretínajú cesty, hradské, železnice, prirodzené i umelé vodné toky a nádrže alebo úzke pásy pozemkov, kde výkon práva poľovníctva podľa zásad riadneho poľovníctva nie je možný, bez ohľadu na to, kto ich vlastní, neprerušujú súvislosť pozemkov, ak ležia tak, že by boli súvislé, keby revír nepretínali. Ak uvedené cesty, hradské atď. idú v pozdĺžnom smere, nezakladajú súvislosť medzi pozemkami, ktoré spájajú. V pochybnostiach rozhoduje odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva rady okresného národného výboru po vypočítaní príslušnej zložky Svätého poľovníckych ochraných združení na Slovensku.

Aspoň druhú vetu v tomto odseku by bolo treba nejako upraviť. Náprava by sa dosiahla napr. takouto úpravou: Pravda, sú prípady, že poľovný revír pretínajú cesty, hradské, železnice, prirodzené i umelé vodné toky a nádrže alebo úzke pásy pozemkov, na ktorých výkon práva poľovníctva podľa zásad riadneho poľovníctva nie je možný, i takýto revír sa pokladá za súvislý, ak všetky jeho časti by mohli byť súvislé, keby neboli pretreté uvedenými útvarmi. Tu neplatí podmienka jediného vlastníka.

Pravda, výskyt takýchto viet práve v tejto kapitole sa dá vysvetliť tým, že ide vlastne o parafrázovanie zákonných ustanovení. Ale nemôže to byť ospravedlnením, lebo aj v komentári k jednotlivým ustanoveniam, ako je to napr. aj v citovanom prípade (komentár je na s. 226), vyskytujú sa rovnako zložité vety.

V ostatných kapitolách sú podobné menej jasné vety zriedkavejšie. Uviest možno napr. vetu *Hoci zajac je našou hospodársky najvýznamnejšou zverou, ktorá sa pomerne dobre rozmnožuje a prináša nám najväčší úžitok, starostlivosť o ňu je naozaj veľmi malá* (147). Hlavná veta by tu mala zda znieť takto: ... vyžaduje naozaj veľmi malú starostlivosť.

Uvedené príklady na rozličnú stavbu viet znova potvrdzujú, že v publikáciách viacerých autorov treba venovať zvýšenú pozornosť štylistic-

kému zjednoteniu jednotlivých kapitol. Inak treba znova povedať, že Základy poľovníctva sú dobrým predstaviteľom slovenskej poľovníckej literatúry i slovenskej odbornej literatúry vôbec.

Ján Horecký

Mežunarodnyj elektrotehničeskij slovar', grupa 10: Mašiny i transformatory, Gos. izdatel'stvo fiziko-matematičeskoj literatury, Moskva 1958, str. 214.

Medzinárodný elektrotechnický slovník, lepšie povedané jeho skupina 10 (Stroje a transformátory), vychádza v ruštine v zmysle odporúčania Medzinárodnej elektrotechnickej komisie. Z oficiálneho ženevskeho vydania (r. 1954) preberajú sa v tomto ruskom vydaní anglické názvy s definíciami, kým francúzske názvy sa uvádzajú iba v rade názvov v ostatných jazykoch (nemčina, španielčina, taliančina, poľština, švédčina). Pravda, prekladajú sa iba definície, kým ruské názvy sa substituujú. Preto napr. proti angl. názvom *induction voltage regulator*, *substituted windings (of a transformer)* sú v ruštine názvy *indukcionnyj reguliator*, *diskovyye čereduščitjesia obmotki transformatora*. Prirodzene, že vo väčšine prípadov sa tu prejavuje medzinárodná zhoda názvov: *primary, secondary, tertiary winding* – *pervičnaja, vtoričnaja, tretičnaja obmotka, brush – šotka, ring winding* – *koľcovaja obmotka, elliptical field* – *eliptičeskoje pole* a pod.

V ojedinelých prípadoch sa síce preberá, resp. prekladá anglický termín, ale v poznámke sa obmedzuje jeho používanie. Tak o názve *dynamomachina* – *dynamo-electric machine* sa pripomína, že v súčasnej ruskej literatúre sa nepoužíva. Pri názve *magneto* je poznámka, že sa používa iba pri spaľovacích motoroch (tak ako u nás). K názvu *asynchronous digiteľ* sa pripomína, že sa používa za angl. *asynchronous motor* i *induction motor*.

V niekoľkých prípadoch sa uvádzajú dva ruské názvy za jeden anglický. Napr. *parallelnoje šuntovoej vozbuždenije* proti *shunt excitation*, *voľtodobavočnaja električeskaja mašina, povysitelnyj buster* – *positive booster, elektrodivigateľ s žostkoj charakteristikoj (s šuntovoj charakteristikoj)* – *motor with shunt characteristic, coefficient Gopkinsona, koeficient potokoscepljenja* – (*Hopkinson's linkage coefficient*). No nie sú známe ani opačné prípady: *elektrostatičeskij generator* – *electrostatic generator, influence machine, unipolarnaja mašina* – *homopolar machine, unipolar machine, vzryvonepronicaemaja električeskaja mašina* – *flame-proof* (Anglicko), *explosion-proof* (USA).

Vkusne upravený slovník by mal byť novým popudom pre našich elektrotechnikov, aby sa usilovali vypracovať aj slovenskú časť k Medzinárodnému elektrotechnickému slovníku.

Ján Horecký

